

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 347.91/.95

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v2.2024.1>**Я. В. Божина***orcid.org/0009-0008-7983-4046*

адвокат

Ради адвокатів Донецької області Національної Асоціації адвокатів України

ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ СТОРІН У МЕДІАЦІЙНИХ УГОДАХ

Договірні правовідносини у суспільстві виникають із різного роду домовленостей, які трансформуються у взаємні обов'язки сторін. Суб'єктами таких правовідносин можуть бути як юридичні, так і фізичні особи. Медіація – універсальна гнучка процедура, яка має свої переваги у порівнянні з іншими способами врегулювання можливих та існуючих конфліктів. Правовий спір також може бути врегульований позасудовою процедурою медіації.

Порядок проведення медіації регулюється Законом України «Про медіацію», частиною першою статті 2 якого визначено, що законодавство про медіацію ґрунтується на Конституції України і складається з цього Закону та інших нормативно-правових актів [1]. Частина друга статті 2 Закону передбачає, що якщо міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, передбачені інші правила, ніж ті, що встановлені цим Законом, застосовуються правила міжнародних договорів України [1].

Згідно із Законом, медіація – це процедура, яка проводиться позасудовим способом, є добровільною, являє собою структурований процес, під час якого сторони намагаються запобігти виникненню конфлікту або врегулювати вже існуючий конфлікт. Медіацію вважають більш гнучкою процедурою, яка будується на принципах добровільності, рівності, конфіденційності та незалежності. Виходячи з положень статті 16 Закону, медіація починається з підготовчого етапу, який необхідно проводити для з'ясування медіабельності спору. Підготовчий етап включає зустрічі медіатора із сторонами спору разом або окремо, збирання та обмін інформацією, документами, необхідними для прийняття рішення сторонами та рішення медіатора про участь в медіації, а також інші заходи, узгоджені між сторонами спору та медіатором або суб'єктом, що забезпечує проведення медіації [1]. Підготовка до медіації є етапом, що передуює укладенню договору про проведення медіації, безпосередній медіації та угоди за результатами медіації. Процедура починається з укладення договору про проведення

медіації, де сторонами договору визначаються медіатор та сторони медіації.

Закон України «Про медіацію» визначає три види угод: договір про проведення медіації, медіаційна угода та угода за результатами медіації.

Як передбачає пункт 7 частини першої статті 1 Закону, сторонами медіації є фізичні, юридичні особи або групи осіб, які звернулися до медіатора (медіаторів) чи суб'єкта, що забезпечує проведення медіації, з метою запобігання виникненню або врегулювання конфлікту (спору) між ними шляхом проведення медіації та уклали договір про проведення медіації [1]. Нормативне визначення договору про проведення медіації наведено у пункті 1 частини першої статті 1 Закону. Це угода про надання послуг з проведення медіації з метою запобігання виникненню або врегулювання конфлікту (спору), укладена сторонами можливого або наявного конфлікту (спору) та медіатором (медіаторами) у погодженій ними усній чи письмовій формі, яка відповідає вимогам закону [1].

Виходячи зі змісту наведеного визначення, між сторонами конфлікту (спору) та медіатором (медіаторами) виникають правовідносини, що відповідають цивільним правовідносинам. Відтак, договір про проведення медіації має відповідати вимогам глави 63 «Послуги. Загальні положення» Цивільного кодексу України (ЦК України). Статтями 205 та 206 ЦК України визнаються як письмова, так і усна форми правочину [2], за винятком тих правочинів, для яких обов'язковою умовою дійсності правочину є його письмова форма, наприклад нотаріально посвідчений договір, для якого вимога щодо його форми прописана безпосередньо у цивільному законодавстві. Згідно з нормами статті 218 ЦК України недодержання письмової форми договору не має наслідком його недійсність, адже дійсність правочину може бути доведена в суді, у тому числі іншими документами, які підтверджують вчинення дії одною стороною та прийняття цієї дії іншою стороною правочину [2].

Другий вид угод, визначених Законом України «Про медіацію», – це медіаційна угода –

письмова угода учасників правовідносин про спосіб врегулювання всіх або певних конфліктів (спорів), які виникли або можуть виникнути між ними, шляхом проведення медіації [1]. Така угода укладається в письмовій формі як медіаційне застереження в договорі або у формі окремої угоди [1]. Отже медіаційна угода – це специфічна угода, яка передбачає домовленість між сторонами конфлікту та медіатором щодо обраного способу врегулювання конфлікту (спору). Маковій В.П. зазначає, що у питомій вазі предметом медіаційної угоди є посередницька послуга, що має відповідний юридичний відбиток. З приводу форми цієї медіаційної угоди треба висловитись таким чином. У переважній частині норм наявного законодавства письмова форма є імперативною, що віднайшло втілення як у розрізі спеціального законодавства України (абзац 4 Розділу I Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації)), так і цивільно-правових нормах (ст. 208 ЦК України) [3, с. 102]. Письмова форма медіаційної угоди забезпечує цивільно-правовий захист інтересів її сторін.

Третім видом угод, передбачених Законом України «Про медіацію», є угода за результатами медіації. Згідно з пунктом 9 частини першої статті 1 Закону, ця угода повинна зафіксувати результат домовленості сторін медіації, і сторони мають право обирати її форму – усну або письмову [1].

Виходячи із загальних положень цивільного права щодо укладення договорів та класифікації правочинів, договори, які укладаються між сторонами конфлікту (спору) та медіатором (медіаторами), спрямовані на досягнення єдиної мети. Оскільки у багатосторонніх правочинах досягнення їх мети можливе шляхом здійснення сторонами спільних дій, що відбувається для кожної з них практично однаковою мірою, а договір про проведення медіації, а також медіаційний договір направлені на досягнення спільного рішення для врегулювання конфлікту (спору), то медіатор та сторони конфлікту (спору) об'єднані єдиною метою вирішити існуючий конфлікт (спір) або знайти рішення, щоб не допустити виникнення конфлікту (спору) у майбутньому. Медіатор є особою, яка провадить незалежну професійну діяльність індивідуально або як фізична особа – підприємець [1], є спеціально підготовленою, має сертифікат, що підтверджує проходження базової або спеціалізованої підготовки медіатора, надає послуги з проведення медіації на професійній основі, укладає договір зі сторонами можливого або наявного конфлікту (спору) і має права та обов'язки. Статтею 15 Закону України «Про медіацію» передбачена відповідальність медіатора у разі порушення ним зобов'язань за договором про проведення медіації. Це може бути

цивільно-правова відповідальність, а у випадках, передбачених законом, – адміністративна чи кримінальна відповідальність [1].

Медіаційна угода включає в себе спосіб, обраний сторонами цієї угоди, щодо врегулювання конфлікту (спору). Вона може бути окремою угодою, а може укладатися у формі медіаційного застереження в договорі. Медіаційна угода укладається виключно у письмовій формі, що передбачено пунктом 3 частини першої статті 1 Закону України «Про медіацію» [1].

Медіація проводиться медіатором з дотриманням вимог закону, договору про проведення медіації, правил проведення медіації та норм професійної етики. Тобто Законом України «Про медіацію» врегульовані правовідносини між сторонами медіації та медіатором, передбачені їх права та обов'язки, відповідальність за порушення договору про проведення медіації, правил медіації та професійної етики. Статтею 20 Закону визначено зміст договору про проведення медіації, а саме: відомості про сторони договору; строки та місце проведення медіації; мова проведення медіації; предмет конфлікту (спору); умови та порядок оплати послуг медіатора та відшкодування витрат на її підготовку і проведення; умови конфіденційності; порядок та підстави припинення медіації; відповідальність сторін договору [1].

Вимоги до змісту угоди за результатами медіації наведені у статті 21 Закону. Це, зокрема: дата і місце укладення угоди; відомості про сторони медіації та їх представників; медіатор, реквізити договору про проведення медіації та/або правила проведення медіації. В угоді за результатами медіації, крім того, мають бути зафіксовані узгоджені сторонами медіації зобов'язання, способи та строки їх виконання, а також наслідки їх невиконання або неналежного виконання. Також передбачається, що сторони медіації можуть вийти за межі предмету конфлікту (спору), а у випадку якщо медіація проводиться під час досудового розслідування, судового, третейського, арбітражного провадження або під час виконання рішення суду, третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу, то й за межі предмету позову. Угода за результатами медіації не повинна містити положень, що порушують права та інтереси інших осіб, інтереси держави або суспільні інтереси [1].

Угода за результатами медіації не завжди може бути остаточною, оскільки в ній сторони медіації фіксують свої домовленості під час проведення медіації. Відтак, угода за результатами медіації може по суті носити характер договору про наміри або зобов'язання у майбутньому укласти цивільно-правовий договір (купівлі-продажу, дарування, позички тощо), який і стане

остаточним результатом медіаційної процедури у правовому спорі. У такому випадку угода за результатами медіації повинна мати обов'язкову письмову форму. З іншого боку, оскільки цивільно-правові договори мають обов'язковий елемент волевиявлення, зобов'язати сторону укласти договір чи примусити її до укладення договору – означає порушити принципи цивільного права. Таким чином, угода за результатами медіації у правовому спорі за умови, що результат також має юридичні наслідки, має формальний зміст, який може лише констатувати факт участі сторін у медіації. Положення про те, що в угоді за результатами медіації фіксуються узгоджені сторонами медіації зобов'язання, способи та строки їх виконання, а також наслідки їх невиконання або неналежного виконання, може бути застосоване у галузевих угодах, наприклад, угодах за результатами медіації у трудових спорах. Згідно з частиною другою статті 222-1 Кодексу законів про працю України договір про проведення медіації та угода за результатами медіації у трудових спорах укладаються в письмовій формі [4]. Такі правовідносини, що виникли між сторонами медіації за результатами її проведення, гарантовано мають шанс бути виконаними з огляду на те, що Кодексом законів про працю України передбачено, що на випадок невиконання або неналежного виконання угоди за результатами медіації сторони медіації мають право звернутися до органів, які мають повноваження розглядати трудові спори, зокрема до комісії по трудових спорах або до місцевих загальних судів. При цьому, участь у процедурі медіації може бути визнана поважною причиною пропуску строку звернення за захистом порушеного права (статті 221, 222-1, 225) [4].

Угода про проведення медіації та угода за результатами медіації може за вибором сторін бути укладена в усній формі. Відповідно до загальних положень цивільного права усна форма правочину має місце там, де істотні умови договору повністю виконуються в момент їх вчинення, тобто збігається момент вчинення та виконання відповідного правочину, внаслідок чого відбувається й припинення зобов'язання, що виникло на основі такого правочину. Договір про проведення медіації, тобто угода про надання послуг з проведення медіації, є багатостороннім договором, який відповідає основним засадам цивільного правочину, може бути відплатним або безвідплатним (якщо медіація проводиться на умовах базової послуги населенню як соціальна базова послуга згідно з пунктом 18 частини шостої статті 16 Закону України «Про соціальні послуги» [5]). Оскільки медіація у правових спорах має тривалий характер, її результат має юридичне значення, медіатор на профе-

сійній основі надає сторонам спору послугу за плату, – між ними виникають цивільно-правові відносини. Оскільки правочин є вольовою дією з боку сторін правочину, яка відображається у зовнішньому сприйнятті виконання зобов'язання за договором про надання послуги, він відповідає нормам права та має відповідати нормам цивільного законодавства. Так, відповідно до підпункту 2.5 пункту 2 «Кодексу професійної етики медіатора» «Медіатор з власної волі бере участь у медіації в конкретному конфлікті (спорі) та приймає рішення про вихід з медіації. Рішення про участь чи вихід приймається медіатором відповідально, з урахуванням умов та обставин ситуації. Медіатор не зобов'язаний пояснювати сторонам причину свого виходу, але може зробити це з власної волі» [6]. Отже договір про проведення медіації має правовий характер та юридичні наслідки.

Угода за результатами медіації, яка укладається між сторонами медіації, також може мати як письмову так і усну форму [1]. Проте, правочин вважається вчиненим усно у разі якщо воля сторін виражається словесно, наприклад, вибачення, інші дії, які виражають волю та припиняють зобов'язання, примирення у конфлікті, який не має правового характеру. Таким чином, угода за результатами медіації в правовому спорі, результат якої має юридичне значення для сторін, сама по собі як факт участі сторін у медіації не може гарантувати виконання зобов'язань, які були досягнуті сторонами медіації під час її проведення, а, навпаки, усна форма угоди за результатами медіації може бути виконана негайно під час вчинення дій, які призводять до припинення зобов'язань за домовленостями, що характерно для врегулювання конфлікту.

Угода за результатами медіації, яка укладається між сторонами медіації, фіксує юридичний факт участі сторін у медіації і не впливає на правовідносини між сторонами. Тому у випадку невиконання або неналежного виконання зобов'язань за такою угодою юридичні наслідки не настають. Домовленості, які були досягнуті і зафіксовані в угоді за результатами медіації, не мають статусу виконавчого документу. Угода може свідчити тільки про участь сторін у медіації, але її не можна використовувати як доказ під час захисту прав в суді, оскільки діє зобов'язання про дотримання конфіденційності, а також неможливо примусити сторону медіації виконати зобов'язання правового характеру, наприклад, укласти договір купівлі-продажу, позички тощо. Таким чином, угода за результатами медіації в правовому спорі, результат якої має юридичне значення для сторін медіації, що передбачає вчинення цивільно-правових правочинів, у випадку невиконання домовленостей не

може бути реалізована, оскільки фактично носитиме характер договору про наміри. Як відмічає Н.А. Мазаракі, угоди у сфері медіації слід розглядати як юридичний факт – правочин, як правовідносини, як документ [7, с. 173]. Угоду за результатами медіації в правовому спорі можна вважати документом, що фіксує домовленості, які досягнуті через примирення сторін. Вважається, що домовленості повинні виконуватися сторонами добровільно, на підставі спільного рішення. Проте на випадок невиконання угоди за результатами медіації у Законі України «Про медіацію» не передбачено механізму захисту прав сторін медіації, оскільки Законом не визначено, що угода за результатами медіації є обов'язковою до виконання і сторони несуть відповідальність за невиконання обов'язків згідно з нормами цивільного права. Угода за результатами медіації повинна мати елементи, що підпадають під поняття цивільно-правового договору задля того, щоб сторони мали захист свого інтересу на випадок невиконання зобов'язань, передбачених цією угодою. Як вважає В.П. Маковій, третій різновид медіаційної угоди є резолютуючим цивільно-правовим договором, що має на меті узгодження варіанту вирішення спору сторін по суті. У площині процесуального законодавства така домовленість отримує втілення в мировій угоді (п. 4 ч. 1 ст. 204 ЦПК України). Цей договір є консенсуальним, дво або багатостороннім, безоплатним або оплатним з огляду на природу спору, спрямованим на вчинення відповідних дій кожною зі сторін спору. Він має бути укладеним у письмовій формі, за деяких обставин пропонується нотаріальне посвідчення [3, с.102]. Як відмічає Г.О. Огарнечук, оскільки передача спору на розгляд суду після спроби проведення медіації зазвичай свідчить про те, що сторонам не вдалося досягти компромісу, а часто також і про збереження конфлікту між ними, то цілком імовірною може стати заява відповідача з посиланням на ч. 3 ст. 267 ЦК України і, як наслідок, відмова у позові [8, с. 152]. Отже проблема спливу строку позовної давнини у таких обставинах залишається невирішеною. Закон України «Про медіацію» визначає правові засади, статус медіатора, вимоги до його професійної діяльності, порядок проведення медіації та її принципи. У частині другій статті 3 Закону закріплено, що проведення медіації не впливає на перебіг позовної давності. Таким чином, Закон обмежує право сторін на захист їхніх прав та інтересів. Відтак, необхідно внести зміни до низки нормативно-правових актів з метою визначення угоди за результатами медіації обов'язковою до виконання з урахуванням природи спору, а також за аналогією з врегулюванням трудових спорів, на випадок пропуску строку позовної давності

визнати поважною причиною участь у процедурі медіації, особливо якщо вона була завершена домовленостями, які не були виконані, адже сторонам правового спору необхідно повернутися до стану, який існував між ними до початку спроби вирішити правовий спір шляхом медіації.

Література

1. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 7. Ст. 51.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
3. Маковій В. П. Правова природа медіаційних угод. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 1. С. 99–103.
4. Кодекс законів про працю України : Закон УРСР від 10.12.1971 р. № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. № 50. Ст. 375.
5. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 18. Ст. 73.
6. Кодекс професійної етики медіатора. URL: <https://namu.com.ua/ua/info/mediators/nseyenf-yekhynu-pyeeakhsua/>
7. Мазаракі Н. А. Загальна характеристика договорів, що укладаються у сфері медіації. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 171–174.
8. Огрнечук Г. О. Правове регулювання застосування медіації при вирішенні цивільно-правових спорів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ. 2016. 210 с.

Анотація

Божина Я. В. Гарантії захисту прав сторін у медіаційних угодах. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню договірних відносин, пов'язаних з проведенням медіації, та гарантіям захисту прав сторін цих договірних відносин. Досліджено поняття, правову природу, сторони та вимоги до змісту договору про проведення медіації, медіаційної угоди та угоди за результатами медіації, а також їх правові наслідки. Відзначається, що виходячи зі змісту нормативного визначення договору про проведення медіації, між сторонами конфлікту (спору) та медіатором (медіаторами) виникають правовідносини, що відповідають цивільним правовідносинам. При цьому, акцентується на законодавчій допустимості укладення договору про проведення медіації в усній чи письмовій формі.

Окрему увагу приділено медіаційній угоді. Визначено, що медіаційна угода включає в себе спосіб, обраний сторонами цієї угоди, щодо врегулювання конфлікту (спору). Вона може бути окремою угодою, а може укладатися у формі медіаційного застереження в договорі. Медіаційна угода укладається виключно у письмовій формі, що забезпечує цивільно-правовий захист інтересів її сторін.

В рамках дослідження угоди за результатами медіації наголошується, що така угода у правовому спорі за умови, що результат також має юридичні наслідки, має формальний зміст, який може лише констатувати факт участі сторін у медіації. Вона може по суті носити характер договору про наміри або зобов'язання у майбутньому укласти цивільно-правовий договір, який і стане остаточним результатом

медіаційної процедури у правовому спорі. У такому випадку угода за результатами медіації повинна мати обов'язкову письмову форму.

У статті робиться висновок про те, що на випадок невиконання угоди за результатами медіації у Законі України «Про медіацію» не передбачено механізму захисту прав сторін медіації. Оскільки проблема спливу строку позовної давнини у таких обставинах залишається невіршеною, закон обмежує право сторін на захист їхніх прав та інтересів. Відтак, у статті пропонується внести зміни до низки нормативно-правових актів з метою визначення угоди за результатами медіації обов'язковою до виконання з урахуванням природи спору, а також за аналогією з врегулюванням трудових спорів, на випадок пропуску строку позовної давності визнати поважною причиною участь у процедурі медіації, особливо якщо вона була завершена домовленостями, які не були виконані.

Ключові слова: медіація, договір про проведення медіації, медіаційна угода, угода за результатами медіації, захист прав сторін.

Summary

Bozhina Ya. V. Ensuring parties rights in mediation contracts. – Article.

The article is devoted to examining contractual relations connected to mediation and guarantees of protection of the rights of the parties to these contractual relations. The definition, legal nature, parties and requirements for the content of the mediation contract, mediation clause and mediation agreement, as well as their legal consequences, were studied. It is noted, that the content of the normative definition of a mediation contract proves that the legal relations arising between the parties to the conflict (dispute) and the mediator (mediators) correspond to civil legal relations. Extra emphasis is made on the legislative admissibility of

concluding a mediation contract in an oral or a written form.

Special attention is paid to the mediation clause. It is found, that the mediation clause includes a method chosen by the parties thereto regarding the conflict (dispute) settlement. Such a clause can become a separate agreement or it can be concluded in the form of a mediation clause in the contract. The mediation clause shall be concluded exclusively in writing, which ensures civil legal protection of its parties' interests.

In studying the mediation agreement it is emphasised that such an agreement in a legal dispute, provided that the result also has legal consequences, has a formal meaning that can only state the fact of the parties' participation in mediation. It may essentially have the nature of an agreement of intent or obligations to enter into a civil law contract in the future, which will be the final outcome of the mediation procedure in a legal dispute. In this case, the mediation agreement must be in written form.

The article concludes that the Law of Ukraine "On Mediation" does not provide for a mechanism to protect the rights of the parties to mediation in case of non-fulfilment of the mediation agreement. Since the issue of the expiration of the statute of limitations in such circumstances remains unresolved, the law limits parties' rights to protect their rights and interests. Therefore, the article proposes amending a number of legal acts with a view to determining the mediation agreement as binding, taking into account the nature of the dispute, as well as – by analogy with labour disputes settlement – in case of missing the statute of limitations, to recognize participation in the mediation procedure as a valid reason, especially if the mediation ended with agreements which were not fulfilled.

Key words: mediation, mediation contract, mediation clause, mediation agreement, parties' rights protection.